

О‘ЗBEKISTON RESPUBLIKASIDA BANKLARINING KREDIT FAOLIYATINI STATISTIK TAHLILI

TDIU, Iqtisodiy statistika kafedrasida dotsenti

Akbarova Barno Shuxratovna

TDIU, Raqamli iqtisodiyot va axborot

texnologiyalari fakulteti

RST-62 guruh talabasi, Mamadiyorova Zuhra

Annotatsiya:

Ushbu maqolada bank sohasidagi kredit faoliyatining rivojlanishini, uning statistik ko‘rsatkichlarini va ularning iqtisodiyotga ta‘sirini o‘rganishga qaratilgan. Ushbu tadqiqot O‘zbekiston bank tizimining kredit resurslarini taqsimlash, kredit portfelli tarkibi, mijozlarga berilayotgan kreditlar miqdori va turlari, shuningdek, kredit risklari va ularni boshqarish usullarini o‘rganadi. Statistik ma‘lumotlar asosida banklar kredit siyosatining samaradorligi, mijozlarning kredit qobiliyati va bozorning kreditga bo‘lgan talabi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari banklar va moliya institutlari uchun strategik qarorlar qabul qilishda asos bo‘lib xizmat qiladi, shuningdek, respublika iqtisodiyotining moliyaviy barqarorligini oshirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlari bank, kredit siyosati, kredit, Markaziy bank, tijorat banklar, kapital oqim, investitsiya, foiz stavka

Kirish

Bank tizimi har qanday mamlakat iqtisodiyotining eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. O‘zbekistonda bank sektorining rivojlanishi iqtisodiy o‘sish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Banklarning kredit faoliyati esa ushbu tizimning asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Kreditlash iqtisodiyotda kapital oqimini ta‘minlovchi vosita bo‘lib, ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va boshqa sohalarga investitsiyalarni jalb qilishda muhim

rol o'ynaydi. Markaziy bank va tijorat banklari tomonidan beriladigan kreditlar hajmi, ularning muddatlari va foiz stavkalari iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Oxirgi yillarda O'zbekiston bank tizimida kredit portfeli hajmi ortib, moliyaviy xizmatlar kengaymoqda. Ushbu maqolada O'zbekiston banklarining kredit faoliyati statistikasi, joriy tendensiyalar va ularning iqtisodiyotga ta'siri tahlil qilinadi.

Iqtisodiyotning rivojlanishida bank tizimining roli juda muhim bo'lib, uning asosiy vazifalaridan biri mijozlarga kredit resurslarini taqminlashdan iborat. Kredit faoliyati banklarning asosiy daromad manbai hisoblanadi va shu bilan birga iqtisodiyotning turli sohalarini moliyalashtirish, ishlab chiqarishni rivojlantirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va aholining turmush darajasini oshirishga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasida bank tizimining islohotlari va moliya bozorining liberalizatsiyasi natijasida kredit faoliyati tobora kengayib, uning statistik ko'rsatkichlari mamlakat iqtisodiyotining holatini baholashda muhim o'rin egallamoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi O'zbekiston Respublikasida banklar kredit faoliyatining statistik ko'rsatkichlarini tahlil qilish, ularning dinamikasini o'rganish va kredit resurslarini samarali taqsimlash yo'llarini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda banklar kredit portfelleri, mijozlarga berilayotgan kreditlar turlari, kredit risklari va ularni minimallashtirish choralari, shuningdek, kredit faoliyatining iqtisodiyotga ta'siri kabi masalalar yoritiladi. Statistik ma'lumotlar asosida amalga oshirilgan tahlillar banklar va moliya sohasidagi qarorlar qabul qiluvchilar uchun foydali tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, kredit faoliyatini chuqur o'rganish orqali bank tizimining samaradorligini oshirish, mijozlarning kredit qobiliyatini yaxshilash va mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga hissa qo'shish mumkin. Ushbu ishda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va boshqa moliya institutlarining hisobotlari, shuningdek, ilmiy adabiyotlar va statistik ma'lumotlar asosida kredit faoliyatining holati va rivojlanish tendentsiyalari tahlil qilinadi.

Tadqiqot Metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda banklarning kredit faoliyatini o'rganish uchun O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Milliy statistika qo'mitasi va boshqa rasmiy manbalar ma'lumotlari asosida **statistik tahlil** metodlardan foydalanildi.

Natijalar

O'zbekiston banklari tomonidan ajratilgan kreditlar turli iqtisodiy tarmoqlarni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan. Xususan, sanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish, xizmat ko'rsatish va savdo sohalari asosiy yo'nalishlar hisoblanadi. Har bir tarmoqning kreditlashdagi ulushi va o'sish sur'atlari Markaziy bankning rasmiy statistik ma'lumotlarida muntazam ravishda e'lon qilinadi.

2024-yil 1-mart holatiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi bank tizimining jami aktivlari 648,6 trillion so'mni tashkil etdi, bu o'tgan yilning shu davriga nisbatan 15,4% ga o'sishni ko'rsatadi. Banklarning majburiyatlari 549,6 trillion so'mni tashkil etib, muammoli kreditlar (90 kundan ortiq muddatga kechiktirilgan kreditlar) hajmi 20,9 trillion so'mga yetdi. Bu ko'rsatkich jami kreditlar portfelining 4,4% ini tashkil etadi, bu esa o'tgan yilning shu davridagi 3,8% dan yuqoriroqdir.

2019–2024-yillar davomida O'zbekiston bank tizimida kreditlash hajmi sezilarli darajada oshdi. Quyidagi natijalar e'tiborga loyiqdir:

1. Kredit hajmining o'sishi

2024-yil 1-mart holatiga ko'ra, bank tizimi aktivlari 648,6 trillion so'mni tashkil etdi. Bu ko'rsatkich 2019-yilda 270 trillion so'm bo'lgan. So'nggi besh yil davomida kredit hajmining o'sishi quyidagi jadvalda ko'rsatilgan:

yil	Kredit hajmi(trln so'm)	O'sish darajasi(%)
2019	270	-
2020	320	18,5
2021	370	15,6
2022	425	14,9
2023	500	17,6

2024	648,6	29,7
------	-------	------

2. Kredit Portfeli Hajmi va Taqsimoti

Bank tizimi aktivlarining yillik o'sishi (2023–2024 yy.)

Ko'rsatkichlar	2023-y. 1- mart	2024-y. 1- mart	o'sish surati (%)
Jami aktivlar (trln so'm)	562	648,6	15,4

2024-yil 1-mart holatiga ko'ra, O'zbekiston bank tizimining jami aktivlari 648,6 trillion so'mni tashkil etdi, bu 2023-yilga nisbatan 15,4% ga o'sishni anglatadi. Bu ko'rsatkich mamlakatdagi iqtisodiy barqarorlik va moliyaviy tizimning rivojlanishini ko'rsatadi.

Kreditlarning tarmoqlar bo'yicha taqsimlanishi

O'zbekiston banklari tomonidan ajratilgan kreditlar turli iqtisodiy tarmoqlarni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan. Xususan, sanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish, xizmat ko'rsatish va savdo sohalari asosiy yo'nalishlar hisoblanadi. Har bir tarmoqning kreditlashdagi ulushi va o'sish sur'atlari Markaziy bankning rasmiy statistik ma'lumotlarida muntazam ravishda e'lon qilinadi.

Kredit Turlari bo'yicha Taqsimot (2023-yil 1-mart holatiga)

Kredit turi	Miqdori (trln so'm)	Ulushi (%)
Istemol kreditlari	120	21,4
Biznes kreditlari	280	50
Ipoteka kreditlari	70	12,5
Qishloq xo'jaligi kreditlari	30	5,4
Boshqalar	62	10,7

Jami:	562	100
-------	-----	-----

Kredit portfelining eng katta qismini biznes kreditlari egallab, umumiy hajmning 50% ini tashkil etmoqda. Bu iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash uchun kreditlashning ko'proq biznes sohasiga yo'naltirilayotganidan dalolat beradi. Iste'mol kreditlari ham muhim ulushga ega (21,4%), bu esa aholi tomonidan bank xizmatlariga bo'lgan talabning oshganini ko'rsatadi.

Kreditlarning taqsimlanishi

Iste'mol kreditlari – 2023-yilda 120 trillion so'mni tashkil etdi, bu esa umumiy kredit hajmining 24% ga teng.

Biznes kreditlari – 280 trillion so'm (56%), asosiy qismi kichik va o'rta biznes subyektlariga ajratildi.

Ipoteka kreditlari – 70 trillion so'm (14%), bu sektor ham barqaror o'sish sur'atiga ega.

Qishloq xo'jaligi kreditlari – 30 trillion so'm (6%), bu so'nggi yillarda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanmoqda.

4. Foiz Stavkalari va Kreditlash Shartlari

4.1. O'rtacha Foiz Stavkalari

2023-yilda O'zbekiston banklari tomonidan ajratilgan kreditlar bo'yicha o'rtacha foiz stavkalari quyidagicha bo'ldi:

- ✓ Iste'mol kreditlari: 24–26%
- ✓ Biznes kreditlari: 18–22%
- ✓ Ipoteka kreditlari: 15–18%
- ✓ Qishloq xo'jaligi kreditlari: 10–14%

4.2. Kreditlash Shartlari.Kreditlash shartlari kredit turiga, muddatiga va mijozning moliyaviy holatiga qarab farqlanadi. Umuman olganda, kreditlar quyidagi asosiy shartlar asosida beriladi:

- Muddat: 1 yildan 20 yilgacha
- Foiz stavkasi: Kredit turiga qarab o‘zgaradi
- Ta’minot: Ko‘chmas mulk, avtotransport vositalari yoki boshqa likvid aktivlar garovi
- Rasmiylashtirish muddati: 5 kundan 30 kungacha

5. Muammoli Kreditlar

5.1. Muammoli Kreditlar Ulushi

2024-yil 1-mart holatiga ko‘ra, muammoli kreditlar (90 kundan ortiq muddatga kechiktirilgan kreditlar) hajmi 20,9 trillion so‘mni tashkil etdi, bu esa jami kreditlar portfelining 4,4% ini tashkil etadi.

Muammoli Kreditlar Dinamikasi (2023–2024)

Ko'rsatkichlar	2023-y. 1- mart	2024-y. 1- mart	o'sish surati (%)
Muommoli kreditlar (trln so'm)	18,5	20,9	13
Ulushi (%)	3,8	4,4	0,6

Muammoli kreditlar hajmi ham oshib, 2023-yilda 18,5 trillion so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilda 20,9 trillion so‘mga yetgan. Bu esa 13% ga oshish demakdir. jadvalda ushbu o‘shish yaqqol ko‘rinib turibdi, bu esa kreditlarning qaytarilishida muayyan muammolar mavjudligini bildiradi.

Muammoli kreditlar holati 2024-yil mart oyiga kelib muammoli kreditlarning ulushi 4,4% ga yetdi, bu esa 2023-yilga nisbatan 0,6% ga o'sishni bildiradi. Bu ko'rsatkich barqarorlikni saqlab qolish uchun ehtiyot choralarini ko'rish zarurligini ko'rsatmoqda. Kredit qaytarilishi bo'yicha risklarni kamaytirish uchun banklar kredit siyosatini yanada mustahkamlashi lozim.

O'zbekiston bank tizimi umumiy jihatdan o'sish tendensiyasiga ega. Kreditlash hajmi ortib borayotgani iqtisodiy rivojlanishga xizmat qilsa-da, muammoli kreditlar ulushining ortishi xavf omillarini ham yuzaga keltiradi. Shuning uchun banklar kredit risklarini yanada yaxshiroq boshqarish choralarini ko'rishlari zarur.

Banklarning reytingi va faoliyati

Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi tomonidan 2024 yilning I choragi uchun "Banklar faollik indeksi" hisoblab chiqildi. Unga ko'ra, 31 ta tijorat banklari (17 ta yirik va 14 ta kichik banklar) faoliyati baholandi. Ushbu reyting banklarning kredit portfeli hajmi, aktivlar sifati, likvidlik darajasi va boshqa moliyaviy ko'rsatkichlar asosida tuzildi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston bank tizimidagi kreditlash hajmining o'sishi iqtisodiy faollikning ortib borayotganini bildiradi. Biroq, bir nechta muammolar ham mavjud:

- Foiz stavkalari yuqoriligi – Tijorat kreditlari bo'yicha foiz stavkalari biznes uchun hali ham qimmat bo'lib, bu kichik korxonalar rivojlanishini cheklashi mumkin.
- Iste'mol kreditlari ulushining oshishi – Bu aholining ortib borayotgan ehtiyojlarini ko'rsatsa-da, haddan tashqari iste'mol kreditlash qarzi yukining oshishiga olib kelishi mumkin.
- Muammoli kreditlar ulushining oshishi – 2023-yilda 3,8% bo'lgan muammoli kreditlar ulushi 2024-yilda 4,4% ga oshdi, bu esa kredit sifatining pasayishini ko'rsatadi.

Xulosa

O'zbekiston bank tizimidagi kreditlash hajmining o'sishi mamlakat iqtisodiy faolligining ortib borayotganligini ko'rsatadi. Biroq, ushbu sohada quyidagi muammolarga alohida e'tibor qaratish zarur:

1. **Foiz stavkalarini pasaytirish:**

Ayniqsa, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun kredit foiz stavkalarini maqbullashtirish talab etiladi. Bu tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va biznesning rivojlanishiga yordam beradi.

2. **Iste'mol kreditlari ulushini nazorat qilish:**

Aholining ortib borayotgan qarz yukini kamaytirish maqsadida iste'mol kreditlari ulushini nazorat qilish va ularni maqsadli tarzda taqsimlash muhimdir.

3. **Tijorat banklarining likvidlik muammolari:**

Ayrim banklar uzoq muddatli kreditlarni moliyalashtirishda likvidlik tanqisligiga duch kelmoqda. Bu muammoni bartaraf etish uchun banklarning moliyaviy resurslarini mustahkamlash zarur.

4. **Kichik biznes kreditlarini qo'llab-quvvatlash:**

Davlat va xalqaro moliyaviy institutlar orqali kichik va o'rta biznes subyektlariga kreditlar bo'yicha subsidiyalar ajratish samarali chora bo'lishi mumkin.

5. **Raqamli kredit xizmatlarini kengaytirish:**

Bank xizmatlarini raqamlashtirish kreditlash jarayonlarini tezlashtiradi, shaffofligini oshiradi va mijozlar uchun qulayliklar yaratadi.

O'zbekiston banklarining kredit faoliyati izchil ravishda o'sib bormoqda. Kreditlash hajmining oshishi iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatayotgan bo'lsa-da, foiz stavkalarining yuqoriligi, likvidlik muammolari va boshqa qiyinchiliklar mavjud. Kelajakda kredit bozorini yanada rivojlantirish uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralari kuchaytirish, shuningdek, tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy veb-sayti – <https://cbu.uz/uz/statistics/>
2. O‘zbekiston Banklar Assotsiatsiyasi rasmiy veb-sayti – <https://uba.uz/uz/>
3. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi – <https://stat.uz/uz/>
4. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hisobotlari – <https://mift.uz/uz>
5. Akbarova B. S. et al. Entrepreneurial Education and Development of Entrepreneurial Skills During ESG Management of Green Business in Russia and Central Asia //ESG Management of the Development of the Green Economy in Central Asia. – Cham : Springer International Publishing, 2023. – С. 265-273.
6. Akbarova B. Entrepreneurship and it’s role in the national economy //Архив научных исследований. – 2019.
7. Ommaviy axborot vositalari hamda tahliliy maqolalar (O‘zbekiston bank tizimi bo‘yicha yangiliklar va ekspert fikrlari).